

ПОВТОР ЯК МОВНА І МОВЛЕННЄВА УНІВЕРСАЛІЯ

Пахолок Зінаїда Олександрівна,

канд. філол. наук, доц.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

У статті розглядається повтор як мовна і мовленнєва універсалія з погляду діяхронії та синхронії. Залучається матеріал різносистемних мов. Встановлено, що повтори, незалежно від системи мови, знаходять відображення у здійсненні різноманітних функцій: вони є продуктивним граматичним способом слово- або формоутворення, одним із основних принципів текстотворення.

Ключові слова: повтор, гемінація, редуплікація, ономаіопея, універсалія, діяхронія, синхронія, різносистемні мови, текст.

Проблема універсалій, з'явившись у Давній Індії, продовжує досліджуватися у філософії більш ніж два тисячоліття. Спочатку універсалії розглядалися як локально-загальне явище – тотемні класифікації, згодом це спричинило появу першого універсального коду культури – античної філософії, висунення інваріантних смислів змінних феноменів – ейдосів та ідей у Платона, форм і матерії у Аристотеля. У добу середньовіччя велися запеклі суперечки з приводу універсалій, починаючи з Августина і закінчуючи Оккамом і Суаресом, "середньовічна філософія вперше усвідомлено звернула увагу на роль мовлення у формуванні мислення, зробивши предметом свого вивчення мовні (передусім граматичні) форми маніфестації людського осягнення – від іменування до різних модусів позначення у мові" [Неретина, Огурцов 2006, 16]. В новоєвропейській філософії, зокрема в німецькій діалектиці Канта і Гегеля, універсальне розумілося як конкретно-загальне. У філософії ХХ ст. цією проблемою займалися Б. Рассел, У. ван О. Куайн, Л. Вітгенштайн, К. Поппер і Д. Армстронг. Поступ у розумінні універсалій у минулому столітті розпочався з їхнього тлумачення як псевдопроблеми і закінчився постмодерністським неприйняттям. Однак без універсалій неможливе розуміння дійсності й взаєморозуміння між людьми.

Наприкінці ХХ ст. відбувся "поворот філософії до проблем мови – спочатку штучної мови математики і логіки, а потім до аналізу природної мови, лінгвістичний поворот у філософії загострив інтерес до фундаментальної значимості мови у ментальних процесах і актах, призвів до зміни точки відліку – логічний синтаксис змінюється логічною семантикою, шукаються шляхи об'єднання синтаксису і семантики, усвідомлюється різноманіття інтенціональних контекстів у житті мови та її універсалій. Виникає нова галузь досліджень – семантика культури, яка також шукає універсалії природних мов і пріоритети тієї або іншої культури" [Неретина, Огурцов 2006, 40].

Предметом сучасної філософії, передусім філософії мовної комунікації К.-О. Апеля і Ю. Хабермаса, стали умови, які спричиняють мовленнєву взаємодію серед мовців, "універсалії виконують роль вузлових точок в мережі комунікацій... Ці норми трансцендентальні за своєю сутністю і носять характер заборон, які мають регулятивний, а не конститутивний характер" [Неретина, Огурцов 2006, 970].

Термін "універсалія" (від лат. *universalis* – загальний) "використовувався у середньовічній логіці для позначення загальних понять, загальних ідей" [Кондаков

1976, 626]. Стосовно його вживання у науковому обігу заслуговує на увагу думка Б. О. Серебреннікова, який вважав, що "мовознавці минулого не були позбавлені розуміння типового, вони мали уявлення про універсалії і широко застосовували їх у своїх наукових дослідженнях, хоча і не використовували термін "універсалія"" [Серебренников 1972, 6]. У лінгвістичних дослідженнях даний термін уперше зустрічається у 1948 р. [Андерш 1976, 152]. "Термін "універсалії мовні" розповсюдився в лінгвістичній літературі, починаючи з Нью-Йоркської конференції (13–15 квітня 1961 р.)... " [Рождественский 1968, 3], він "призначається для систематизації наших знань про безліч природних мов і в цьому смислі – для опису мов-об'єктів" [Вардуть 1969, 21].

Під мовними універсаліями "розуміють будь-яку мовну аналогію, яка проводиться не в межах однієї системи, а між системами" [Бархударов 1969, 324], "спільні для усіх або більшості мов світу ознаки, явища, закономірності, властивості, структури, тенденції, які демонструють спільність мовної будови при всій різноманітності людських мов" [Семчинський 2000, 688], "властивість або універсальне відношення між неуніверсальними властивостями мов" [Вардуть 1969, 21].

За визначенням Б. О. Серебреннікова, "мовна універсалія – це однаковий, ізоморфний спосіб вираження внутрішньосистемних кореляцій мовних елементів або однотипний за своїм характером процес, який дає однакові результати, що проявляються з достатньо високим ступенем частотності у різних мовах світу" [Серебренников 1972, 5].

Основою проблеми діалектико-матеріалістичного розуміння універсалій є "діалектика одиничного, особливого і загального" [Доброхотов 1989, 673]. Дискусію з цієї проблеми можна прослідкувати впродовж всієї історії мовознавства. Початок обговорення цього питання сягає античності, далі йде через Граматику Пор-Рояль і В. фон Гумбольдта до нашого часу. Цілком слушно зауважив Г. В. Колшанський, що "виявлення універсалій у мові безпосередньо і прямо співвідноситься з дослідженням сутності мови" [Колшанский 1972, 547], бо "якщо б не було цих універсальних ознак, притаманних кожній конкретній мові без винятку, то сім'я людських мов розпалася б" [Колшанский 1972, 551]. У другій половині ХХ ст. ця проблема отримала нове висвітлення у зв'язку з розвитком типології мов.

Однак варто зазначити, що вивчення універсалій та вивчення типології мов мають абсолютно різні предмети та мету. Мовні універсалії лише складають той емпіричний матеріал, на базі якого будується типологічна теорія. Оскільки "морфологічна і синтаксична типологія, як і універсальна граматики, що лежить в її основі, пов'язана передусім з "граматичними поняттями" (concepts) в термінології Сепіра" [Якобсон 1996, 191], то "дослідження проблеми мовних універсалій з необхідністю веде до постановки більш широкої проблеми загальних семіотичних констант" [Якобсон 1996, 197].

Мовні універсалії "виникають на основі єдності навколишньої дійсності та способів її осмислення мовою через свідомість, загальне комунікативне призначення усіх мов як особливих знакових систем та логіки пов'язаного з мовою мислення" [Семчинський 2000, 688–689].

Важливу думку стосовно характеру універсальї висловила В. М. Ярцева: "якщо підходити до універсальї як до змістовних категорій мови, важливо вирішити не тільки в історико-гносеологічному, але й у синхронно-функціональному плані питання про те, які з універсальї є більш всеосязними, а які частковими або вторинними" [Ярцева 1981, 18].

Імпульсом, який спонукав до пошуку універсальї, "була ідея ототожнення людської мови з живим організмом" [Серебренников 1972, 6], тому це, в свою чергу, спричинило до труднощів, пов'язаних із виявленням універсальї. Французький мовознавець Клод Ажеж писав, що "встановлення універсальї у лексиці змушує нас, як і в синтаксисі, користуватися загальними критеріями. Такими критеріями слугує те, що можна назвати шкалами градації. Мова йде про регулярне варіювання, яке дає загальну основу для міжмовних зіставлень" [Ажеж 2008, 62]. До шкал градації вчений відносить: об'єм синонімії, об'єм полісемії, ступінь довільності, точності в таксоніміях і число обов'язкових категорій [Ажеж 2008, 62].

Для визначення кожної універсальї, на думку Б. О. Серебреннікова, мають бути наявними три складові: по-перше, показова частотність ізоморфних явищ; по-друге, встановлення імплікативного зв'язку між явищами; по-третє, з'ясування причин існування виявленої універсальї [Серебренников 1972, 10].

Розуміння під мовними універсальїями найбільш загальних закономірностей, явищ, властивостей, притаманних всім природним мовам і, тим самим, людській мові взагалі, ще раз доводить, що у мові матеріалізується думка. З цього випливає, що одних психологічних аргументів для їх пояснення недостатньо і слід залучати до розгляду субстрат мови [Андерш 1976, 168–169].

З цього приводу М. І. Жури́нська пише: "В основі будь-якої природної мови лежить певна логічна схема. Будь-яка мова відображає реальний світ, який в основних рисах є однаковим для всіх людей землі. Будь-яка мова насамперед є засобом комунікації, – це найголовніша причина виникнення та існування мови, і будь-яка мова є засобом передачі й зберігання інформації. Природно тому припустити, що, оскільки основа будови будь-якої мови одна і та ж, остільки це обов'язково повинно відбитися в певній спільності конкретних мовних структур. Очевидно, дослідження зв'язків системи мови з логічною її основою має здійснюватися шляхом виявлення і аналізу так званих глибинних синтаксичних і семантичних структур мови. Деякі закони побудови будуть спільними для всіх мов, а деякі – для груп мов, що й дозволяє лінгвістам говорити про мовні універсальї і про різновиди цих універсальї" [Жури́нская 1972, 521–522].

Встановлення універсальї має спиратися "на реальне використання мови, в якій універсальї функціонують як зразки узусу слів і речень, як норми і правила використання, які створюють певні можливості мовної практики і які накладають певні заборони на те або інше актуально здійснюване, але позбавлене змісту використання" [Неретина, Огурцов 2006, 51].

Накопичений у мовознавстві досвід переконує у тому, що "інтерпретація і верифікація накопичених універсальї може полегшити пошук нових універсальї, зробивши його не тільки емпіричним, але й апіорним" [Николаева 1990, 536].

До мовних універсалій С. В. Семчинський цілком слушно відносив "своєрідні загальні закони функціонування мови. Однак поряд із ними існують і загальні закони розвитку мови" [Семчинський 1996, 379].

Загальні закони організації мови породжують повтори її дискретних компонентів. Не існує мови, у якій не повторювалися б літери, морфеми, слова, словосполучення, речення, etc. Такі повтори співвідносяться з поняттям частотності того або іншого елемента в окремому сегменті тексту. Кількісна параметризація елементів мови і підрахунок частотності у текстах окремих елементів не завжди пов'язується з якісними властивостями цих одиниць, хоча є очевидним, що частотність використання їх у мові похідна від тих або інших особливостей змісту і належить до вмотивованого виду мовної форми. Своєрідність вмотивованості полягає у тому, що за допомогою квантитативних характеристик фіксується не ознака позначуваної реальності, а ступінь активності внутрішніх якостей даної реальності, їхня важливість і роль у житті носіїв мови. Яскравим прикладом повтору є голосні та приголосні літери, які утворюють слово. В одному і тому ж слові можуть повторюватися одні й ті ж голосні – явище сингармонізму. Наприклад, російською мовою засвоєні тюркізми: *барбан, капкан, мечеть, сургуч* та ін., а при повторі одних і тих самих приголосних спостерігається гемінація. У російську мову прийшла велика група запозичених слів термінологічного характеру: *аффект, апарат, баррикада, дискуссія, корреспондент, массаж, оппонент* тощо, серед них немало власних імен та географічних назв: *Анна, Белла, Інна, Жанна, Нонна, Римма, Стелла, Елла* та ін.; *Таллінн, Одеса, Бессарабія* та ін.).

Повтори у індоєвропейських і семітських мовах мають афективне походження і виконують різні функції: "Одна з найбільш чітких – вираження завершеної дії. Таку функцію виконує подвоєний перфект у давньогрецькому дієслові. Повторюючи початковий склад кореня, підкреслювали семантичну значимість дієслівної форми. У семітській мові подвоєння в дієсловах полягає тільки у подовженні приголосної, тобто у заміні за допомогою так званої подвійної приголосної приголосної простої. Тут афективне значення дуже чітке. Відтак, бачимо наступні лексеми для вираження сили будь-якої дії в арабській мові: *chābat* (він вдарив), *chābbat* (він вдарив сильно), *kasar* (він розбив), *kassar* (він розбив на шматки) і т. п." [Вандриес 2001, 148].

Принадгдно варто зауважити, що у сучасному мовознавстві термін "повтор" не набув чіткого визначення, оскільки під ним розуміють явище повторюваності, процес повторення, а також одиниці різних мовних рівнів, утворені у результаті цієї дії. На наш погляд, слід послідовно розділяти одиниці, що виникають у процесі повторення звуків, складів, слів, словосполучень, речень. Так, при повторі звуків і складів виникають нові слова та їх значення; при повторі слів – редуплікації та лексичні повтори; словосполучень та речень – синтаксичні повтори.

При вивченні явища повторюваності необхідно чітко розрізняти способи словотвору з діахронічної і синхронічної точок зору. Серед повторів у діахронному аспекті ми виділяємо прості слова, які виникають із звуконаслідувань: *кукурікати, шушукатись*, і так звані "дитячі слова": *биби* (машина), *цаца* (іграшка). Ономастопеї і дитячі слова відносяться до морфологічного способу словотворення, вони являють

собою кореневе подвоєння. Тільки етимологічний аналіз дозволяє виділяти подвоєння у складі подібних простих з точки зору сучасного стану мови слів, які слугують словотвірною базою для лексем.

Повторюваність звуків призводить до виникнення явища ономапоєї, під яким розуміють закономірний зв'язок між звуковим складом слова й акустичною ознакою позначеного (звуками тварин, неживих предметів, явищ природи тощо), що є основою мотивації номінативних одиниць. У 60-ті рр. ХХ ст. було розроблено універсальну класифікацію ономапоєї за принципом співвіднесеності з денотатом; "звуконаслідування, пов'язані з одним денотатом, у різних мовах світу мають різний фонемний склад, що визначається специфікою сприйняття й імітації етносом звуків істот і неістот" [Селіванова 2006, 431].

Звуконаслідування можуть виступати джерелом збагачення новими коренями будь-якої мови: "такі слова, як лат. *tinnio* 'бринчу' і *tintinnio* 'дзвеню', пов'язані з *tintinnabulum* 'дзвоник', *tinnitus* 'бренькіт і т. д., *cuculus* 'зозуля' з *cuculare* 'кричати ку-ку' і *cucubio* 'випускаю крик філіна', *ululare* 'вити' з *ulula* 'сова', пор. грецьк. *δλᾶν* 'гавкати' і т. д., утворені зі складів, які наслідують певні звуки, причому ці склади самі по собі знаходяться за межами мови, але, засвоюючи морфологічні прийоми і стаючи виразниками деяких понять, входять в її систему і утворюють нормальні слова" [Пизани 1956, 109].

Усі способи українського словотвору із синхронічної точки зору, залежно від кількості твірних основ або слів, прийнято поділяти на дві групи. До першої відносяться способи утворення простих похідних слів, які мають одну твірну основу: *донині, фабрувати*; до другої – утворення складних похідних слів, що мають дві або більше твірних основ: *полководець, життєствердний*. Спосіб утворення композит за допомогою редуплікації відноситься до першої групи: *далеко-далеко, хоч-не-хоч*.

За кількістю основних словотвірних засобів у межах кожної з груп визначають чисті способи словотворення похідних слів, яким властивий один словотвірний засіб, і змішані (комбіновані), до складу яких входять два і більше основних словотвірних засобів. Редупліковані одиниці за кількістю основних словотвірних засобів можуть належати як до чистого способу словотвору, так і до комбінованого. До чистого способу словотвору відносяться ті композити, які складаються з подвоєння основи твірного слова: *білий-білий, так-так*. Компоненти редуплікованого утворення знаходяться у відносинах сурядності. Якщо у складі похідного слова є два словотвірні засоби, причому один із них – подвоєння кореневої морфеми твірного слова, то перед нами редуплікація, утворена комбінованим способом: *просто-напросто, тишком-нишком*. Набір словотвірних засобів може бути різним, крім повтору може включати префікс або суфікс. Перший компонент композити – основний, тому що саме він служить словотвірною базою для похідного слова, носієм морфологічних показників: *(з) діда-прадіда, рано-пораненьку*. Ознаками суцільно-оформленості складного слова, утвореного за допомогою редуплікації, є закріпленний порядок елементів і єдиний наголос, написання через дефіс.

До мовних універсалій, згідно з Б. А. Успенським, прийнято відносити в мові на морфологічному рівні та в мовленні редуплікацію (повну або часткову) як продук-

тивний граматичний спосіб слово- або формоутворення [Белова 1969, 335, 340]. Часткова редуплікація заснована на відлунні першого елемента, причому другий елемент може бути асемантичним: *фокус-покус*, *теревені-вені*, *яйце-райце*. Стосовно таких римованих утворень на "м" (*червінець-мервінець*, *докази-мокази*) А. Ю. Кримський наголошував, що їх першоджерело треба шукати в тюркських мовах [Кримський 1928, 142]. Проте дослідник відзначав існування аналогічних формувань, утворених різними способами, в інших мовах [Кримський 1928: 140].

Як зазначає Н. Маматов, повтори "в узбецькій мові набувають нових лексичних значень, відмінних від значення повторюваної основи, напр.: *йўл* – дорога, *йўл-йўл кўйлак* – сукня в смужку, *йўл-йўл дафтар* – зошит у лінійку; *битта* – один, *битта-битта* – 1) по одному; один за одним; 2) окремо; 3) виразно, ясно; 4) повільно; ледь-ледь" [Маматов 1990, 14].

На думку М. М. Буранової, редупліковані утворення, а в їх основі лежить повторюваність, передають в англійській мові: **предметність** у широкому сенсі цього слова (*chee-chee* – 'потяг', *ju-ju* – 'амулет, чари'); **агентивність** (*huddle-duddle* – 'старезний старий', *pog-rog* – 'дитина'); **дію** у широкому сенсі цього слова (*cag-mag* – 'лятися, сваритися', *nabble-gabble* – 'викидати гроші'); **інтенсивність** (*goona-goona* – 'пристрасне захоплення', *ding-dang* – 'швидко'); **неінтенсивність** (*slip-slap* – 'німічний напій', *litter-latter* – 'працювати вхолосту'); **невизначеність** у широкому сенсі цього слова (*blib-blab* – 'щось на зразок жарту', *dribble-drabble* – 'порожня розмова'); **неперервність**, **багаторазовість** (*dingle-dangle* – 'той, що качається туди-сюди', *tap-tap* – 'частий звук'); **стан** (*hab-dab* – 'нервове роздратування', *hedley-medley* – 'збентеження'); **множинність** (*blang-blang* – 'порожня розмова', *ran-dan* – 'гулянка'); **каузативність** (*haig-raig* – 'бентежити, заганяти на слизке, збити з пантелику', *higr-pigr* – 'проносний засіб'); **взаємність**, **сумісність і рефлексивність** (*bish-bash* – 'безглузда бесіда'; *blah-blah* – 'міняти, вести торгівлю', *gif-gaf* – 'взаємна допомога'); **звуконаслідування** у широкому сенсі цього слова (*stip-stip* – 'звук кроків', *swish-swish* – 'свист') [Буранова 1982, 105–121].

Редуплікація передає послаблення ознаки у мові маорі, яка належить до полінезійських мов: *wera* – спекотний, *wera-wera* – теплий [Вендина 2008, 295–296]; граматичне значення числа у вірменській мові: *gund* – полк, *gund-gund* – полки [Вендина 2008, 296]; словотвірне значення у китайській мові: *кан* – дивитися, *кан-кан* – подивитися, *ман* – повільний, *ман-ман* – повільно [Вендина 2008, 296]; синтетичний спосіб вираження граматичного значення в індонезійській мові: *апі* – вогонь, *апі-апі* – сірники [Вендина 2008, 296].

Даний спосіб утворення слів та їхніх форм не тільки у слов'янських мовах, але одночасно у системах багатьох мов пояснюється "наявністю загальної ідеї про не випадковість поєднання засобів вираження та ідей, які виражаються у мовному знакові" [Демидюк 1987, 3] та свідчить про універсальність існування редуплікації з типологічної точки зору.

У стилістиці та лінгвістичній поетиці мовленнєва повторюваність виступає основною категорією образного світовідчуття мовця, його індивідуальної мовної картини світу і проявляється у типології повтору як прийомі мовленнєвої реалізації

повторюваності. Для підкреслення будь-яких деталей в описі, створення експресивного забарвлення використовується стилістичний прийом повтору. Цікавий приклад лексичного повтору – використання заперечної частки *No –ni* – знаходимо у творі з такою ж назвою англійського поета Томаса Гуда. Вірш містить 24 рядки, у 23 із них від одного до чотирьох вживань заперечення *No*, яке передає монотонність і нудьгу осені. Останній рядок складається з одного слова *November* – листопад, яке підсумовує всю картину осені й одночасно створює каламбур, заснований на омонімічності першого складу назви місяця із запереченням, вжитим 43 рази [Hood 1907, 455].

Повтор – це одна з найпростіших стилістичних фігур, яка полягає у повторенні слів, словосполучень, речень з метою посилити їх змістовно-емоційне звучання і надати художньому тексту зв'язності. Наприклад, у вірші "Море" сучасного польського поета Ареса Хадзініколау повторюється рядок *Люблю я дивитись на море*, але його продовженням у першій строфі є *неначе на жінку*, а у другій строфі – *що змінює маски*. Наведемо вірш повністю: "*Lubię patrzeć na morze / jak na kobietę / w której dojrzeła słońce, / Lubię patrzeć na morze – / zmienia maski / jak aktor z tragedii greckiej. / Jego sygnały / podobne do pulsów mojego serca. / Trudno je rozszyfrować*" [Chadzinikolau 2005, 620].

У поетичному і прозаїчному тексті повтори забезпечують контактний зв'язок по горизонталі: "*Як маю я журитися, / Докучати людям, / Піду собі світ за очі – / Що буде, те й буде*" [Шевченко 1976, 443]; "*А мені потрібна саме ця жінка, жінка з обличчям єдино коханої*" [Костенко 2011, 317]; "*– Що з них виросте? Що з них виросте?! – мало не плаче дружина*" [Костенко 2011, 373]; і дистантний – по вертикалі: "*Ти не лукавила зо мною, / Ти другом, братом і сестрою / Сіромі стала. Ти взяла / Мене, маленького, за руку / І в школу хлопця одвела / До п'яного дяка в науку*" [Шевченко 1976, 501]; "*Моя ти любо! Мій ти друже! / Не ймуть нам віри без хреста, / Не ймуть нам віри без попа / Раби, невольники недужі!*" [Шевченко 1976, 544]; "*Швидше, коню, швидше, коню, / Поспішай додому!*" [Шевченко 1976, 9]; "*Я ніхто. Я виборець. Я одиниця електорату. Я такий-то номер у списку. "Світ належить першим". Я стонадцятий*" [Костенко 2011, 97]. "*Він загартований на терпіння. А я втомився терпіти. Я втрачаю терпіння терпіти*" [Костенко 2011, 153]. Наведені приклади лексичних та синтаксичних повторів засвідчують, що під час дистантного зв'язку вони виконують структурно-композиційну функцію.

Повтор як мовна універсалія присутній у текстах різних функціональних стилів і жанрів. Вірші у прозі І. С. Тургенєва насичені повторами. Так, його "Восточная легенда" починається фразою: "*Кто в Багдаде не знает великого Джаффары, солнца всей вселенной?*", а закінчується "*Кто в Багдаде не знает солнца всей вселенной, великого, знаменитого Джаффары?*" [Тургенев 1987, 18–19]. Використання варіативного синтаксичного повтору створює композиційну фігуру кільце.

Хоча повтор зараховують до мовних універсалій, стосовно питання, що саме творить універсальність та унікальність повтору в мовах, існують контрверсні погляди. Повтор класифікують як одну з необхідних складових тексту. Але особливість повтору як однієї з фундаментальних мовних категорій полягає, зокрема, й у

тому, що він виявляє універсальні якості в різних сферах дії – семантичній, синтаксичній, комунікативно-прагматичній та просодичній.

Відповідно до класифікації мовних універсалій, запропонованої Б. А. Успенським [Успенский 1965, 179–181], повтор належить до дедуктивних універсалій, оскільки він базується на апріорних фактах і є абсолютною (або повною) універсалією з формулою: "для всіх мов характерне X", де X – певна закономірність, властивість одиниць мови. Повтор як мовна універсалія визначає ядро мовної системи, сукупність обов'язкових для кожної мови величин. Однак при цьому треба пам'ятати, що ""універсалізм", "всюдисутність" не є характерною ознакою універсалій, більш характерний універсалізм окремоностей. Кожна мова містить елементи загальних і окремих універсалій" [Бархударов 1969, 324].

Повтор належить до елементарних (простих) універсалій відповідно до формули "для всіх (абсолютної більшості) мов світу характерне А", де А позначає повтор на різних рівнях мовної системи. Його слід віднести до синхронічних універсалій, оскільки повтор відбиває закономірності структури мовних систем.

Наявність повторів не тільки в мовній системі дозволяє захищувати їх до екстралінгвальних універсалій. Уся література, яка створена досі українською мовою, складається з комбінацій лише 33 літер. Усі картини, намальовані досі, – поєднання всього 3 основних кольорів. Уся музика, яку створило людство, складається з комбінацій 7 нот. Усі арифметичні формули, які ми знаємо, містять тільки 10 символів.

Перелік повторів у навколишньому світі необмежений: дома у кварталах-новобудовах, нумерація в цих будинках. На цій основі побудовано сюжет фільму Ельдара Рязанова "Іронія долі, або з легким паром", який став культовим на території колишнього СРСР.

Без повторів, незважаючи на різні підходи до навчання, не відбувається педагогічний процес. Цікаво, що у багатьох народів світу у пареміях відбилосся спостереження за способом навчання: лат. *Repetitio est master studiōrum*, англ. *Repetition is the mother of learning*, рум. *Repetiția este mama învățaturii*. укр. *Повторення – мати навчання*, рос. *Повторение – мать учения*.

Наявність повтору в усіх внутрішніх системах мови, дозволяє виділи фонетичні (фонологічні), граматичні, синтаксичні універсалії. Залишається невирішеним питання повтору як семантичної універсалії. На сьогодні продовжується вестися пошук універсалій у сфері семантики, "однак зроблено в цьому напрямі дуже мало. Це пояснюється, по-перше, складністю самої семантичної природи мови, а по-друге, – відсутністю задовільної методики її вивчення" [Андерш 1976, 183], варто було б "застосувати поняття глибинних і поверхневих структур" [Андерш 1976, 191].

Позначення дійсності відбувається за допомогою понять і повторюваних стереотипних уявлень, які необхідно кваліфікувати в системі зв'язків і відносин, оскільки організація об'єктів у систему дозволяє виділити домінуючу функцію повтору.

Розуміння загального в мовах як відображення однакового в психічних процесах дозволяє пояснити повтор з погляду психології мовної діяльності людини. "Оскільки мова є формою індивідуальної поведінки і одночасно формою загальнолюдської культури, універсалії дають можливість визначити зв'язок з психологічними зако-

номірностями (психолінгвістика) і сформулювати висновки стосовно людської культури в цілому (етнолінгвістика)" [Гринберг, Осгуд, Дженкінс 1970, 31].

Видатний фізіолог І. М. Сеченов писав: "усім відомо, яке значення у розумовому житті має повторення одних і тих же вражень або складних нервових актів взагалі. Будь-яке враження залишає на душі слід тим більше міцний і виразний, чим частіше воно повторювалося. Словом *міцність* виражається тут спроможність сліду зберігатися у душі тривалий час, а словом *виразність* – спроможність чуттєвого образу вигравати при повторенні у визначеності" [Сеченов 2001, 238].

Сучасний світ орієнтований на створення специфічного інформаційно-комунікативного простору, перебуваючи в якому людина потрапляє під постійний вплив. Цінності та уявлення про дійсність формуються в основному за допомогою засобів масової інформації. Маніпулятивний вплив є багатокомпонентним психолінгвістичним явищем, яке містить вербальні і невербальні компоненти тексту. Теоретики пропаганди визначили п'ять головних правил впливу. Останнє з них звучить так: "нескінченне повторення тих самих звертань у різних варіаціях та комбінаціях" [Дейвіс 2000, 516]. Нав'язування певної думки, формування уявлення досягається шляхом багаторазового повторення в теле- і радіопередачах, рекламі, а повтор виступає як неодмінний фактор психологічного впливу.

Отже, розглянутий матеріал різносистемних мов дозволяє стверджувати, що повтор у мові та мовленні належить до універсалій, які здійснюють різноманітні функції, є продуктивним граматичним способом слово- або формоутворення та одним з основних принципів текстоутворення.

В статье рассматривается повтор как языковая и речевая универсалия с точки зрения диахронии и синхронии. Привлекается материал разносистемных языков. Установлено, что повторы, независимо от системы языка, находят отражение в осуществлении разнообразных функций: они являются продуктивным грамматическим способом слово- или формообразования, одним из основных принципов текстообразования.

Ключові слова: повтор, гемінація, редуплікація, ономапоєя, універсалия, діахронія, синхронія, різноструктурні мови, текст.

The paper considers reduplication as a linguistic and speech universal category from the point of both diachrony and synchrony. The material from different system languages has been involved. It has been stated that reduplications, independent of the language system, take part in various functions fulfilment, as follows: they are the productive grammar means of word and their forms creating, one of the basic principles of text-formation.

Key words: germination, reduplication, onomatopoeia, universal category, diachrony, synchrony, different structure languages, text.

Література:

1. Ажеж К. Человек говорящий: вклад лингвистики и гуманитарные науки / Клод Ажеж ; пер. с фр. Б. П. Наумова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Едиториал: УРСС, 2008. – 304 с. – (Programme A. Pouchkine).
2. Андерш Й. Ф. Проблема мовних універсалій у сучасному зарубіжному мовознавстві / Й. Ф. Андерш // Питання теорії мови у зарубіжному мовознавстві. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 151–194.

3. Бархударов А. С. Санскритские универсалии современного хинди / А. С. Бархударов // Языковые универсалии и лингвистическая типология. – М.: Наука, 1969. – С. 322–331.
4. Белова А. Г. Новые универсалии в области фонологии, морфологии и синтаксиса / А. Г. Белова // Языковые универсалии и лингвистическая типология. – М.: Наука, 1969. – С. 332–340.
5. Буранова М. М. Структурно-семантические особенности редупликативных слов в английском и узбекском языках: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02, 10.02.04 / Буранова Муаттар Махмудовна – Ташкент, 1982. – 144 с.
6. Вандриес Ж. Язык (лингвистическое введение в историю). – 2-е изд., стер. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 408 с. – (Серия "Лингвистическое наследие XX века").
7. Вардуль И. Ф. Понятие универсалии в лингвистической типологии / И. Ф. Вардуль // Языковые универсалии и лингвистическая типология. – М.: Наука, 1969. – С. 19–33.
8. Вендина Т. И. Введение в языкознание : учебное пособие / Т. И. Вендина. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 2008. – 391 с.
9. Гринберг Дж., Осгуд Ч., Дженкинс Дж. Меморандум о языковых универсалиях / Дж. Гринберг, Ч. Осгуд, Дж. Дженкинс // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1970. – Вып. 5. – С. 31–44.
10. Дейвис Н. Европа: История / Норман Дейвис ; пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. – К.: Основы, 2000. – 1464 с.
11. Демидюк Л. Н. Удвоение в предикативах индонезийского языка / Л. Н. Демидюк. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – 114 с.
12. Доброхотов А. Л. Универсалии / А. Л. Доброхотов // Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичёв и др. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – С. 672–673.
13. Журинская М. И. Лингвистическая типология / М. И. Журинская // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М.: Наука, 1972. – С. 516–544.
14. Колшанский Г. В. Проблемы универсалий языка / Г. В. Колшанский // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М.: Наука, 1972. – С. 545–561.
15. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Наука, 1976. – 720 с.
16. Кримський А. Ю. "Калач-малач, кішміш-мішміш". Лінгвістично-етнографічна порівняльна студія / А. Кримський // Кримський А. Ю. Розвідки, статті та замітки. – К.: Академія Наук, 1928. – С. 139–148.
17. Маматов Н. Собственносложные слова в узбекском языке : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.02 "Языки народов СССР (узбекский язык)" / Маматов Насим. – Ташкент, 1990. – 48 с.
18. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 296 с.
19. Неретина С. С., Огурцов А. П. Пути к универсалиям / Светлана Неретина, Александр Огурцов. – СПб.: Изд-во Русской Христианской гуманитарной академии, 2006. – 1000 с.
20. Николаева Т. М. Универсалии / Т. М. Николаева // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 535–536.
21. Пизани В. Этимология. История – проблемы – метод / В. Пизани. – М.: Изд-во иностр. лит., 1956. – 187 с.
22. Рождественский Ю. В. О лингвистических универсалиях / Ю. В. Рождественский // Вопросы языкознания. – 1968. – № 3. – С. 3–13.

23. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2006. – 716 с.
24. *Семчинський С. В.* Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : АТ "ОКО", 1996. – 416 с.
25. *Семчинський С. В.* Універсалії мовні / С. В. Семчинський // Українська мова. Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 688–689.
26. *Серебреников Б. А.* О лингвистических универсалиях / Б. А. Серебреников // Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. – С. 3–16.
27. *Сеченов И. М.* Элементы мысли / И. М. Сеченов. – СПб. : Питер, 2001. – 416 с. – (Серия "Психология-классика").
28. *Ульманн С.* Семантические универсалии / С. Ульманн // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1970. – Вып. 5. – С. 250–299.
29. *Успенский Б. А.* Структурная типология / Б. А. Успенский. – М. : Наука, 1965. – 286 с.
30. *Якобсон Р.* Значение лингвистических универсалий для языкознания / Р. Якобсон // Язык и бессознательное / пер. с англ., фр. К. Голубович, Д. Епифанова, Д. Кротовой, К. Чухрукидзе, В. Шеворошкина ; Составл., вст. слово К. Голубович, К. Чухрукидзе ; ред. пер. Ф. Успенский. – М. : Гнозис, 1996. – С. 184–198. – (Серия "Пирамида" – издательство "Гнозис").
31. *Ярцева В. Н.* Контрастивная грамматика / В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1981. – 112 с.

Додаткова література:

1. *Костенко Л. В.* Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с. – (Перлини сучасної літератури).
2. *Тургенев И. С.* Восточная легенда / И. С. Тургенев // Тургенев И. С. Литературные и житейские воспоминания. – М. : Правда, 1987. – С. 18–19.
3. *Шевченко Т. Г.* Кобзар / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1976. – 600 с.
4. *Chadzinikolau A.* Morze / A. Chadzinikolau // Dłatego że są. Antologia współczesnej poezji polskiej. – Edycja 2-a, dopełniona / Wybór wierszy Stanisław Szewczenko. – Lwów, Kamieniar, 2005. – S. 620.
5. *Hood T.* No! / T. Hood // Poems of Thomas Hood / With an Introduction by Walter Jerrold. – London ; New York ; Toronto : Henry Frowde, Oxford University Press, 1907. – 516 p.